

De ondergang van het oude Europa

Dr. Ewald Mackay

Miranda Carter, Engels historica, liet *De ondergang van het oude Europa* het licht zien. Dit boek gaat over de onvoorstelbare verandering die Europa ondergaat tussen het midden van de negentiende eeuw en de Eerste Wereldoorlog (1914 – 1918). In de wereld van rond 1850 was de erfelijke monarchie een vast gegeven in Europa. De internationale verhoudingen van de grootmachten werden in hoge mate bepaald door familierelaties. Europa was een dynastie met verschillende takken. Zeventig jaar later is dit oude, dynastieke Europa onherkenbaar veranderd in een rokende puinhoop, 'hard op weg het meest gewelddadige continent in de wereldgeschiedenis te worden'.

Aan de hand van de levens van de Duitse Wilhelm II, de Engelse George V en de Russische Nicolaas II – die alledrie in het midden van de negentiende eeuw geboren worden – schildert Carter deze verwording. In dat licht doet het boek denken aan de roman *De Buddenbrooks* van Thomas Mann. Alleen gaat het nu niet over *Het verval eener familie* – zoals de ondertitel van *De Buddenbrooks* heet – maar over het verval van de familie Europa.

Wilhelm II (1859 – 1941), koning van Pruisen en keizer van Duitsland, is zoon van Friedrich Hohenzollern die weer een neef is van de Russische Romanovs en van Victoria, kroonprinses van Groot-Brittannië, dochter van koningin Victoria. Hij heeft een onvolgroeide arm en dat past niet in het Pruisische ideaal van blauw bloed en fysieke kracht. Wilhelms grootvader, Wilhelm I, vraagt zich op subtiel Pruisische wijze af of hij de ouders wel moet feliciteren met dit kind.

Wilhelms Engelse moeder voelt zich een vreemde aan het Pruisische hof. Zij voedt haar kind modern op: niet alleen onder zijns gelijken maar zoveel mogelijk temidden van de gewone wereld. Toch ervaart hij zelf zijn jonge leven als één groot keurslijf. Hij stort zich later op zijn militaire opleiding en vindt hierin een zekere identiteit: hij gedraagt zich als een militair en 'hij verandert in een karikatuur van een Pruisische officier'. Hij huwt in 1881 met Augusta Victoria van Sleeswijk-Holstein en ze vestigen zich te Potsdam.

George V (1865 – 1936), is zoon van Edward VII en Alexandra van Denemarken en kleinzoon van koningin Victoria en prins Albert. George heeft 'een rustige, geïsoleerde en onwereldse jeugd'. Hij heeft een sterke moederbinding – uit al zijn brieven blijkt dat hij haar aanbad. Zijn grootmoeder Victoria is de machtige, imponerende vrouw van de wereld: ze is druk bezig keizerin van India te. George maakt een wereldreis van drie jaar om de wereld te leren kennen en houdt sindsdien een dagboek bij van zijn ervaringen. Uiteindelijk volgt hij de marine-opleiding en voltooit aldus zijn opleiding ter voorbereiding op het latere koningschap.

Nicolaas II (1868 – 1918), zoon van tsaar Alexander III (1818 – 1881) en Marie van Denemarken ((1847 – 1928), leeft in 'een met diamanten beklede ivoren toren'. Het Russische rijk der Romanovs omvat een zesde deel van het aardoppervlak, de tsaren leven in ongekende pracht en praal. De Romanovs zien zich als de erfgenamen van het Byzantijnse rijk en streven naar herovering van dit christelijke rijk op de islamitische Ottomanen. Het Russische antisemitisme is gruwelijk en de repressie van schrijvers als Tsjechov, Toergenjev en Dostojewski enorm.

Nicolaas groeit op 'in met sneeuw bedekte paleizen in de eindeloze noordelijke landstreken van het Russische rijk'. Hij wordt ,volledig afgeschermd van de gewone wereld, opgevoed in de hofetiquette: in de paleizen der Romanovs zijn circa 15.000 bedienden aan het werk; het leven is één aaneenschakeling van défilés, recepties en banketten. Nicolaas heeft iets eigens en onafhankelijk, maar dit wordt door zijn opvoeders vakkundig in de kiem gesmoord: zijn leven is één groot keurslijf.

Welhaast als een Griekse tragedie voltrekt zich tegen deze dynastieke achtergrond onafwendbaar de ondergang van dit oude, dynastieke Europa. Het Armeense bloedbad van 1894 – 1895 noopt nog tot samenwerking van de Europese familie tegen de Ottomanen, maar deze samenwerking mislukt door onderling wantrouwen en rivaliteit. Op het internationale toneel streven alle Europese grootmachten naar gebiedsuitbreiding (het moderne imperialisme). Binnen Europa tekent zich deze rivaliteit evenzeer af. Uiteindelijk mondt de expansiedrang van Oostenrijk-Hongarije – een vierde grote Europese dynastie – uit in de moordaanslag op kroonprins Franz-Ferdinand en middels een kettingreactie in de Eerste Wereldoorlog. Wilhelm II vlucht naar Nederland waar hij tot aan zijn dood in 1941 in

ballingschap zal verblijven. George V is getekend door de oorlog en in hem verwordt het Britse koningshuis tot de ceremoniële dynastie die zij nog steeds is. Nicolaas II eindigt met zijn gehele gezin voor het executiepeloton van de Russische revolutie: 600 jaar dynastieke geschiedenis gaat hiermee teloor.

Miranda Carter schreef een meeslepend boek. In haar boek blijft zij de empathische maar ook afstandelijke historica die het verleden evoceert. Nergens komt zij echter tot een eigen afweging van deze geschiedenis. Ik beschouw dat als een gemis in dit boek. Het gaat hier niet over zomaar een episode van de geschiedenis: dat gaat het mijns inziens nooit in de geschiedschrijving. De ondergang van Europa heeft iets immens tragisch: de wereld is eens en voorgoed veranderd, maar evenzeer is er temidden van deze tragiek iets van de zware erfenis die Europa in heel haar strijd om macht en grandeur zichzelf op de schouders heeft gelegd.

Miranda Carter, *De ondergang van het oude Europa. Drie dynastieën, één familie en de opmaat tot de Eerste Wereldoorlog*, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2010 (2009), vertaald door Gerrit Jan Zwier, isbn 978 90 5018 8401, prijs: 39,95 euro